

Kors Visscher

Piet van Zeil (1927-2012)

Katholiek in de politiek

Colofon

Auteur	Kors Visscher
Eindredactie	Marit Monteiro en Marij Leenders
Foto's en illustraties	Katholiek Documentatie Centrum Nationaal Archief
Opmaaken beeldredactie	Jeffry Huntjens en Nathalie Smit
Mede mogelijk gemaakt door	Stichting Dr. Schaepmanfonds Radboud Universiteit Nijmegen

Met dank aan

Rowin Janssen voor het grondige archiefonderzoek, prof. dr. Marit Monteiro voor mogelijk maken van de samenwerking tussen de Radboud Universiteit en het Dr. Schaepmanfonds en de eindredactie, dr. Marij Leenders voor overleg, inhoudelijke hulp en eindredactie. Veel dank komt toe aan dhr. Rudolf van Glansbeek, mr. Jos van Gennip, ir. Wim Dik en dr. Piet Zelissen voor hun medewerking aan de interviews. De heren Van Glansbeek en Van Gennip waren bovendien bereid de gehele concepttekst te lezen en van commentaar te voorzien, waarvoor ik hen zeer erkentelijk ben. Het bestuur van het Dr. Schaepmanfonds dank ik bijzonder voor het vertrouwen in dit project. KDC-medewerkers Jeffry Huntjens MA en Nathalie Smit MA hebben de opmaak en fotoredactie verzorgd.

Omslagfoto

Piet van Zeil in actie als Tweede Kamerlid, met op de achtergrond Neelie Smit-Kroes (VVD) als staatssecretaris van verkeer en waterstaat. Februari 1979.

Foto pagina 4

KVP-partijraad, v.l.n.r. Hub Haenen, Dien Cornelissen, Hans van den Broek, Thies de Leng en Piet van Zeil. Zutphen 1979.

Disclaimer

Wij doen ons uiterste best om bij de foto's de correcte bron te vermelden. Mocht u onverhoopt de rechten denken te bezitten over het getoonde materiaal, neem dan s.v.p. contact met ons op.

Kors Visscher

Piet van Zeil (1927-2012)

Katholiek in de politiek

Inleiding

In 1979 koos de partijraad van de Katholieke Volkspartij (KVP) Piet van Zeil als de laatste voorzitter. Met het aanvaarden van deze functie nam hij de verantwoordelijkheid op zich voor het opgaan van de KVP, de partij waar hij zijn hele volwassen leven lid van was geweest, in het Christen-Democratisch Appèl (CDA). Van Zeil zag goed in waarom het opgaan van de KVP in het interconfessionele CDA nodig was. Politieke tijden waren veranderd: Nederland ontkerkelijkte in rap tempo en dit werkte door in de politiek, waar de confessionele middenpartijen onafhankelijk van elkaar verzwakking riskeerden. Gezamenlijk wilden zij zich inspannen om hun centrale rol in de politiek te beschermen die sinds de sociaal-maatschappelijke en politieke democratisering van de jaren 1960 in partijpolitiek opzicht onder druk was komen te staan door nieuwe partijen zoals de Politieke Partij Radicalen (PPR) en natuurlijk Democraten '66 (D66).

Bij zijn benoeming als partijvoorzitter zei Van Zeil dat hij niet de begrafenis van de KVP kwam regelen. Van Zeil zag zichzelf niet in de functie van begrafenisondernemer. Hij wilde niet alleen de opheffing van zijn partij netjes regelen, maar vooral de geestelijke en materiële nalatenschap ervan in ere houden.

***‘Ik zeg heel nadrukkelijk dat ik mij
niet ingehuurd voel om alleen
de begrafenis netjes te regelen’***

Daarbij past een andere functie beter, zoals een van zijn naaste collega's opperde: executeur-testamentair. Een executeur-testamentair wordt door een erflater aangewezen om diens laatste wilsbeschikking uit te voeren en de erfenis volgens die beschikking te verdelen. Dit is precies wat Van Zeil als laatste partijvoorzitter deed: zorgdragen voor de ideologische en materiële erfenis van "zijn" partij en deze veilig stellen en beschikbaar maken voor toekomstige generaties katholieke politici. Hij zag erop toe dat een deel van de erfenis naar het CDA zou gaan, maar zorgde er ook voor dat, wanneer het CDA als KVP-erfgenaam niet geschikt zou blijken, de KVP weer uit haar as zou kunnen herrijzen. Het vermogen van de KVP bracht hij in 1980 onder bij het CDA, net als dat met de vermogens van ARP en CHU gebeurde. Voor deze drie partijen gold dat zij het vermogen in door hen beheerde fondsen met een bredere, maatschappelijke doelstelling buiten deze fusie hielden. Dat gold voor de middelen van het Dr. Schaepmanfonds (KVP), het vermogen van het Dr. Kuypersfonds (ARP) en van het Jhr.Mr. De Savornin Lohmanfonds (CHU). Vanuit het Dr. Schaepmanfonds, waarvan Piet van Zeil van 2005-2012 voorzitter is geweest, is geïnvesteerd in het veilig stellen van de KVP-erfenis. De uitgave van de geschiedenis van de KVP en meerdere biografieën van RKSP/KVP-politici zijn door het Dr. Schaepmanfonds geïnitieerd resp. (mede)betaald. Een soortgelijke zorg voor dat verleden blijkt ook uit Van Zeils inzet voor het behoud van het Katholiek Documentatie Centrum (KDC), dat als erfgoedinstelling ook archieven van katholieke politici en politieke organisaties bewaart en beheert. Hier is ook het RKSP/KVP-archief ondergebracht. Zijn laatste bestuurlijke wapenfeit was het voorzitterschap van de Vrienden van het KDC en dat tekent Van Zeils zorg voor katholiek (politiek) erfgoed.

De partijraad van de KVP had in Van Zeil een goede keuze gemaakt voor het uitvoeren van een ingewikkelde en soms ook delicate opdracht. De politieke fusie die aan het CDA ten grondslag lag vergde het vinden van gedeelde grond voor soms uiteenlopende standpunten van de Anti Revolutionaire Partij (ARP), de Christelijk-Historische Unie (CHU) en de KVP. Behalve ideologische en confessionele verschillen deden ook de invloed van (oud)politici als Willem Aantjes (ARP), Kruisinga (CHU) en Dries van Agt (KVP) zich daarin gelden. Op die complexe dynamiek bleek Van Zeil berekend. Zijn bescheiden afkomst, zijn werkervaring in de vakbond en het opklimmen van daaruit naar de landelijke politiek zorgden ervoor dat hij door de wol geleverd was.

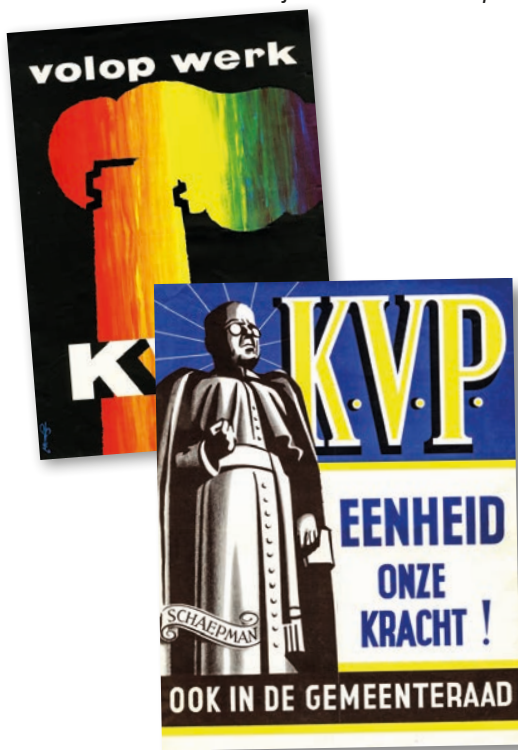
Hij kon conflicten gladstrijken, wist zijn woorden goed te kiezen, was vriendelijk en meelevend. Hij had de gave om zich zeer scherp bewust te zijn van zijn gesprekspartner en zijn register daarop aan te passen, waardoor hij even makkelijk praatte met iemand uit de kleine middenstand bij een winkelopening als met een minister op het Binnenhof.

Dit wil niet zeggen dat Van Zeil een soort kameleon was, iemand die van (politieke) kleur verschoot al naar gelang het hem uitkwam. Veeleer is het de vraag welke 'kleur' Van Zeil als katholieke politicus nu eigenlijk had, want uit bestaande portretten komt hij eerder naar voren als tamelijk 'kleurloos' dan als een 'kleurrijk' politicus. Ontegengesteld werd Van Zeils politiek gekleurd door zijn katholicisme, het katholieke milieu waarin hij opgroeide en de werk- en opleidingservaring die hij opdeed als jonge vakbondsman. Hier hield Van Zeil een levenslange betrokkenheid bij arbeiders en de kleine middenstand aan over. Deze betrokkenheid beperkte zich niet tot Nederland, maar strekte zich uit naar de andere delen van het Koninkrijk en over de landsgrenzen heen.

De geschiedenis van de KVP en haar opheffing is uitvoerig beschreven door J.A. Bornewasser in zijn *Katholieke Volkspartij 1945-1980*. Daarin komt ook Van Zeil als

laatste voorzitter aan de orde, zonder dat diepgaand aandacht wordt besteed aan zijn persoon, professionele en politieke loopbaan. Dat past bij Van Zeil, wiens archief in het KDC eigenlijk weinig persoonlijks bevat. Toch bieden de stukken daarin aanknopingspunten voor een portret van deze katholiek in de Nederlandse politiek. Voor dit portret zijn bovendien enkele oud-collega's van Van Zeil geïnterviewd. Dat dit portret in opdracht van het Dr. Schaepmanfonds tot stand is gekomen mag passend heten: Van Zeil wilde graag dat de historische ontwikkelingen van de katholieke politiek bewaard en toegankelijk zouden blijven. In dit bescheiden portret wordt zijn rol daarin voor het voetlicht gebracht.

← Verkiezingsposters van de KVP uit de hoogtijdagen van de partij (1959 en 1953).

Het onderzoek is geconcentreerd op Van Zeils achtergrond als winkelbediende en zijn opkomst in de politiek als vakbondsman. We kijken hoe dit traject heeft bijgedragen aan zijn sociaaleconomische standpunten. Onvermijdelijk – ook door de inbreng van collega-politici – komt hierbij de vraag aan de orde waar Van Zeil eigenlijk stond in het politieke spectrum. Naar zal blijken zijn toeschrijvingen als 'links' of 'rechts', 'progressief' of 'conservatief' in zijn geval problematisch. In sociaal-economisch opzicht kon hij standpunten innemen die door collega-KVP'ers links of progressief genoemd worden, terwijl hij zich als overtuigde katholiek op cultureel-morele dossiers eerder als behoudend liet kennen. Door alles heen schemert een diepgeworteld verantwoordelijkheidsgevoel om te zorgen voor wat met een evangelische referentie misschien wel 'de minsten der mijnen' genoemd mag worden: zij die in de samenleving op achterstand stonden, achtergesteld of veronachtzaamd werden.

Deze verantwoordelijkheid vanuit gevoelde betrokkenheid is te herkennen in het standpunt dat Van Zeil innam rond de onafhankelijkheid en de Nederlandse verantwoordelijkheid voor de overzeese gebieden. Noch uit de literatuur, noch uit Van Zeils persoonlijke archief is duidelijk geworden waar zijn preoccupatie met Suriname en de Antillen vandaan kwam. Een van de interviews die voor dit portret zijn afgenomen bood een sleutel voor het oplossen van deze kwestie.

Portret, geen biografie

Deze brochure is, zoals al is opgemerkt, geen biografie maar een portret van Van Zeil als katholiek in de Nederlandse politiek. Op deze inleiding volgt een beknopte, zeker niet uitputtende levensschets van Van Zeil, die vooral steunt op parlement.com. Vervolgens lichten we kort de voornaamste bronnen voor dit portret toe: het persoonlijk archief van Van Zeil en de interviews met oud-collega's. Van Zeils persoonlijke archief is ontsloten door het Katholiek Documentatie Centrum, en door Rowin Jansen grondig onderzocht. Het bestaat voor een groot deel uit door Van Zeil zelf verzamelde krantenknipsels, uit allerlei dag- en weekbladen. Deze artikelen documenteren vooral politiek-bestuurlijke gebeurtenissen en ontwikkelingen waar Van Zeil zelf bij betrokken was of waar hij betekenis aan hechtte. Omdat ze nauwelijks zijn voorzien van aantekeningen of commentaar, is verdere interpretatie van deze bronnen eigenlijk niet mogelijk. Daarnaast bevat het archief een aantal uitgewerkte toespraken van Van Zeil of andere KVP-prominenten, soms voorzien van aantekeningen.

Iedere geïnterviewde wordt kort geïntroduceerd met een beknopte biografie, die hoofdzakelijk aan parlement.com is ontleend en vanuit de gesprekken met de geïnterviewden zelf is aangevuld.

↑ Tweede Kamer, staatssecretaris Van Zeil (r). December 1985.

Er is gekozen voor interviews met enkele oud-collega's uit Van Zeils tijd als Kamerlid, KVP-voorzitter en staatssecretaris, rond de oprichting van het CDA. Een belangrijk deel van Van Zeils politiek-bestuurlijke loopbaan laten we daarmee buiten beschouwing: zijn burgermeesterschap in Heerlen. Hoewel te rechtvaardigen vanuit het doel om 'politiek' in deze brochure vooral als 'landspolitiek' op te vatten, kan juist deze periode volgens ingewijden als het eigenlijke punt van zijn carrière gezien worden. In de uitoefening van dit ambt kwamen zijn competenties van onderhandelen, beleidsvoering en contactuele eigenschappen overtuigend tot uiting. De waardering van de Heerlenaren bij zijn afscheid als burgervader sprak in dat opzicht boekdelen, want dat was hij en voor hun belangen kwam hij op van de Staten-Generaal in Den Haag tot en met het Provinciehuis in Maastricht.

Vanuit de omstandigheden in Van Zeils jeugd die als vroom katholiek getypeerd mag worden, concentreren we ons op de doorwerking hiervan op zijn politiek. Vanuit een evaluatie van zijn visie op economie en politiek wordt de vraag opgeworpen of men kan spreken van een rooms-progressieve politieke kleur in geval van Van Zeil. Juist uit de interviews komt naar voren dat de betekenissen van de begrippen 'katholiek', 'links' of 'progressief' – ook in samenstellingen – aan allerlei verschuivingen onderhevig waren. Als katholiek in de politiek blijkt Van Zeil toch niet gemakkelijk te plaatsen. Wat nadrukkelijk naar voren komt is wat we zijn politieke verantwoordelijkheidsgevoel kunnen noemen, ook in een dossier waarmee hij minder wordt geassocieerd en dat we tot slot van dit portret behandelen: de onafhankelijkheid van Suriname en de Antillen, hoewel zich juist hieruit Van Zeils politieke verantwoordelijkheidsgevoel laat afleiden.

In gesprek met...

De auteur sprak met vier oud-collega's van Piet van Zeil die nauw met hem hebben samengewerkt gedurende zijn politieke carrière in Den Haag.

Jos van Gennip
oud-politicus (KVP, CDA)

Rudolf van Glansbeek
oud-partijambtenaar (KVP, CDA)

Wim Dik
oud-staatsecretaris (D66)

Piet Zelissen
oud-politicus (KVP, PvdA)

Een korte levensschets

Petrus Hendrikus (Piet) van Zeil werd geboren op 3 augustus 1927, in een middenstandsfamilie in Hillengom. De familie Van Zeil behoorde tot de kleine middenstand, maar Piet zelf zakte een tree op de socio-economische ladder door de vroegtijdige dood van zijn vader. Deze tragische omstandigheden zorgden ervoor dat hij niet kon gaan studeren; in plaats daarvan ging hij op zijn zestiende aan de slag als kantoorbediende. Zo kwam Piet van Zeil in aanraking met de arbeidersbeweging, en op zijn drieëntwintigste werd hij bestuurder van de Katholieke bond voor spoorwegpersoneel: de Nederlandse Katholieke Bond van Vervoerspersoneel Sint Raphaël. In 1971 werd Van Zeil ambtelijk secretaris van de Tweede Kamerfractie van de Katholieke Volkspartij, waarvoor hij een jaar later in het parlement kwam. Op 10 november 1979 werd Van Zeil voorzitter van de KVP, een functie die hij bekleedde tot 11 oktober 1980, toen de partij werd opgeheven. In de tussenliggende jaren had Van Zeil verschillende andere bestuursfuncties bij de KVP: van 1969 tot 1977 lid van het partijbestuur; van 1972 tot 1977 lid van het dagelijks bestuur. Na de oprichting van het CDA werd Van Zeil de eerste vicevoorzitter van de nieuwe partij.

Al snel na de fusie echter verliet hij het partijbestuur. Hij werd campagnemanager voor Dries van Agt en vervolgens staatssecretaris Economische Zaken en Vervoer in de kabinetten Van Agt I (1981-1982), II (1982) en Lubbers I (1982-1986). Ook vanuit die functie bleef hij betrokken bij het midden en kleinbedrijf (mkb), waarin zijn verleden als vakbondsman doorwerkte en van pas kwam. Van Zeil kreeg niet alleen spoorwegen, maar ook luchtvaart in zijn portefeuille.

Van Kajotter tot Kamerlid

“Natuurlijk was Piet van Zeil een arbeider. En ik was een boer”, vertelt Jos van Gennip. Van Zeil bleef altijd een arbeider van binnen, en bleef altijd zeer betrokken bij de problemen van de arbeiders. Ook Rudolf van Glansbeek herkent de nadruk op het welbevinden van mensen, welvaartsdeling en rentmeesterschap. Hoewel Van Zeil uit de kleine middenstand kwam, kon hij door de vroege dood van zijn vader niet studeren, waardoor hij arbeider werd. Van Glansbeek zegt stellig: “Zijn jeugd is bepalend geweest”. Omdat Van Zeil de noden kende van de arbeider, bleef zijn politiek altijd zeer sociaal, volgens Van Gennip.

Als arbeider klom Van Zeil op in een katholieke vakbond, en hij leerde het politieke vak als lid van de Katholieke Arbeidsjongeren, ook wel Kajotters genoemd. Van Glansbeek denkt dat Van Zeil echt gevormd is door zijn verleden als Kajotter. Van Zeil was opgeleid in een instituut dat Kajotters een soort politieke opleiding gaf: het A.C. de Bruijn instituut in Zeist.

AC de Bruijn-instituut en kajotters

Het A.C. de Bruijn-instituut was een vormingsinstituut voor leden van de Katholieke Arbeidersbeweging, vernoemd naar de grote man van de katholieke arbeidersbeweging (1925-1952).

Tussen 1945 en 1986 zijn vele leden van de Katholieke Arbeidersjongeren opgeleid aan dit instituut om hun leiderschap aan te scherpen. Kajotter komt van de afkorting van Katholieke Arbeidersjongeren KAJ.

Dit instituut was erop gericht om veelbelovende jongeren uit de beweging nieuwe vaardigheden te leren, maar ook om de binding tussen de KVP en de arbeidersbeweging te verstevigen. De KVP kon putten uit steeds aanvullende voorraad gemotiveerde en gevormde jongeren.

Ook Zelissen, een progressieve katholieke politicus die van KVP via PPR bij de PvdA is uitgekomen, zag de invloed van de vakbond op Van Zeil. Het A.C. de Bruijn-instituut had drie grote voordelen voor de KVP. Allereerst gaf het een constante stroom van jong, katholiek, betrokken en ervaren politiek talent. Ten tweede zorgde het voor zeer korte lijntjes tussen de partij en de vakbonden, en daarmee tussen de beleidsmakers en de arbeiders. De sociale aspecten van de politiek bleven voor het voetlicht komen. Hierdoor hield de KVP, ten derde, een relatief sterke positie onder arbeiders, tot ver in de jaren 1960.

‘Politiek talent’ signaleren en werven voor de katholieke politiek kreeg in de naoorlogse Nederlandse politiek vermoedelijk meer nadruk. Denkend in generaties politici valt op dat toen een standsbewuste politieke elite die vanzelfsprekend uit de sociale elite was gerekruteerd, politiek geïnteresseerde jongeren met een andere achtergrond in de partijgelederen begon op te nemen. In het A.C. de Bruijn instituut had de KVP zo’n kweekvijver waaruit gevestigd kon worden. Degenen die kwamen bovendien of eruit gevestigd werden kwamen vaak onder de hoede van een doorgewinterde katholieke politicus die hen de kneepjes van het vak en het klappen van de zweep bijbracht. De franciscaan Siegfried Stokman vervulde deze functie bijvoorbeeld, zoals Van Gennip zich herinnert. Afkomst was minder belangrijk dan talent, en talent kon binnen vakbond of partij met zorg ontwikkeld worden. Verbindingen tussen het A.C. de Bruijn Instituut en de KVP resulteerden in een hechte band, die ook in de federatie van katholieke vakbonden in het Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV) herkenbaar bleef, maar vervolgens losser werd toen het NKV in de FNV opging.

De verandering van banden tussen vakbonden en partij werd in KVP-kring betreurd. In het Brabants Dagblad van 3 maart 1973 werd geconstateerd dat de verhouding tussen het NKV en KVP niet meer “is wat het geweest is”. Concreet werd voor een verslechtering van de banden gevreesd, vooral door oud-kajotters zoals Frans van der Gun, lid van het partijbestuur van de KVP in de jaren 1960, die daarover zeer teleurgesteld was.

Ook Van Zeil als voorzitter van de KVP, taxeerde deze ontwikkeling als problematisch en heeft getracht de fusie tussen NVV en NKV tegen te houden, zo vermeldt *Elsevier* op 24 november 1979. De KVP, en later het CDA, heeft zich te weinig kunnen profileren binnen de grotere vakbonden. De band tussen de katholieke arbeiders en de KVP bleek voorgoed verstoord.

De zorg over deze ontwikkeling werd natuurlijk gevoed door electoraal gewin van de PvdA in de zuidelijke industriesteden bij de Provinciale Statenverkiezing van 1978. Piet Steenkamp, toen voorzitter van het federatief verband CDA, reageerde hierop: “Het CDA moet de relatie met de FNV verbeteren”, zoals opgetekend in *De Tijd* van 24 maart 1978. Van Glansbeek denkt dat het latere CDA haar sociale kant én de stemmen van arbeiders kwijt is geraakt doordat het nooit echt gelukt is om de band met de vakbonden te herstellen. Tegelijk benadrukt Van Glansbeek dat het verliezen van de arbeidersstemmen onvermijdelijk was, omdat de KVP links werd ingehaald door de EVP en PPR.

Van Gennip omschrijft de cultuur binnen het NKV als doorslaggevend voor Van Zeils visies. Van Gennip contrasteert de “gewone jongens” die de katholieke arbeiders en boeren leidden met de “heren van de protestantse vakbond”. Over de katholieke leiders zoals Jan Mertens, A.C. de Bruijn en Piet Van Zeil zegt Van Gennip: “Die hadden een overal aan gehad”. Piet van Zeil mocht van bescheiden komaf zijn, door zijn intelligentie en professionele competenties wist hij op te klimmen in de bestuurlijke rangen binnen de vakbond. In sociaal opzicht wist hij zich met succes te conformeren aan wat in de bestuurslaag van de KVP de norm was: men was er deftig en stijlvol. Eenmaal staatssecretaris begin jaren 1980 kwam Van Zeil op Wim Dik over als een deftige, stijlvolle man, altijd keurig in pak. Als zijn collega-staatssecretaris observeerde hij hoe graag en soepel Van Zeil in gesprek ging met arbeiders. Hij was ook altijd bereid anderen hiervoor tips te geven. Dik heeft, net als D’66-kopstuk Jan Terlouw, goed gebruik gemaakt van Van Zeils vakbondservaring. Van Zeil had daar belangrijke en nuttige connecties, terwijl Dik en Terlouw juist vanuit hun opleiding en werkelden toegang tot hele andere netwerken hadden. Dik was topman geweest in het bedrijfsleven voordat hij aantrad op Economische Zaken; Terlouw was gepromoveerd natuurkundige, en zat al sinds 1971 in de kamer. Van Zeil vulde hun driemanschap uitstekend aan met zijn achtergrond als arbeider en vakbondsman. Dik onderstreept dat Piet van Zeil hem met allerlei inzichten in en uit de vakbondswereld veel geleerd heeft. Voor Van Zeil zijn bestuurlijke posities in de vakbond ook ambivalent geweest, aldus Van Gennip die dit met een anekdote verheldert. Uit eten gaan met het bestuur deed Van Zeil liever niet, omdat je eens bediend zou kunnen worden door leden van je eigen vakbond! Dat vond Van Zeil niet kunnen, want iedereen binnen de vakbond was gelijk. Hij wist in welke restaurants NKV’ers werkten, en daar ging hij dan expres niet naartoe, om ongemakkelijke situaties te voorkomen.

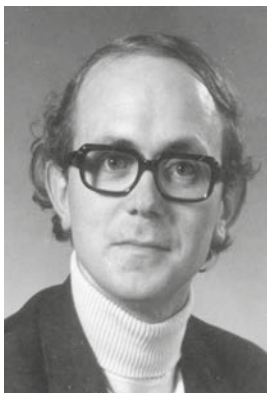
↑ KVP-partijraad, v.l.n.r. Dick Kolster, Piet van Zeil, Gerard van der Top, Rudolf van Glansbeek, Cees Vos en Wim Kortekaa. Hilversum 1979.

Ook in tactisch opzicht heeft zijn verleden als vakbondsman sporen nagelaten in Van Zeils politieke loopbaan. Van Glansbeek noemt Van Zeils voorkeur voor “platpraten”. Dat werkte als volgt: Van Zeil deed een voorstel, waarop de leden van de vergadering reageerden. Daarna herhaalde hij zijn voorstel in iets andere bewoordingen, en hoorde geduldig de kritiek aan. Vervolgens bleef hij in verschillende bewoordingen onvermoeibaar zijn punt maken, echter steeds uitvoeriger en breedspakiger, terwijl de tijd intussen verstreek. Omdat de leden die vergaderden ook nog naar huis moesten, en soms diep in de provincie woonden, stemde men uiteindelijk met Van Zeils voorstel in, zonder dat deze door de onderlinge uitwisseling inhoudelijk van standpunt veranderd was. Deze tactiek had hij zelf geleerd tijdens de vakbondsvergaderingen, om grote groepen leden allemaal uiteindelijk toch met de neuzen één kant op te krijgen.

Ons program ligt in het algemeen dichter bij dat van de PvdA, dan bij dat van de VVD

Alle geïnterviewden zijn het er over eens zijn dat Van Zeil op persoonlijk vlak beïnvloed is door zijn verleden als arbeider en vakbondsman. Daaraan is ook te danken dat Van Zeil zichzelf tot de progressieve kant van de KVP rekende. Dit zelfbeeld zien we bevestigd in krantenartikelen over hem als KVP-politicus. In *het Dagblad voor Noord-Limburg* wordt hij in een commentaar op 29 juli 1972 tot “de Linkse Drie” gerekend. Dit is een woordgrapje, en een verwijzing naar de drie linkse partijen die met een gezamenlijk programma de verkiezing in waren gegaan.

De “Linkse Drie” waaraan gerefereerd wordt, waren drie uitgesproken Kamerleden van de KVP-fractie die zich na de crisis in het kabinet Biesheuvel in de zomer van 1971 tegen het tweede kabinet-Biesheuvel keerden: Piet van Zeil, Piet Zelissen en Theo van Schaik. Zij wilden zo snel mogelijk nieuwe verkiezingen, in plaats van een tweede confessioneel-rechts kabinet te vormen met ARP, CHU, DS'70, KVP en de VVD.

↑ De “Linkse Drie” van de KVP (v.l.n.r.): Van Zeil, Zelissen en Van Schaik.

Dat Van Zeil gezien werd als iemand die tot de linkervleugel behoorde valt ook op te maken uit berichtgeving over het extraparlamenteaire kabinet-Den Uyl. In het *Brabants Dagblad* op 3 maart 1973 werd Van Zeil genoemd als mogelijk KVP-kandidaat daarvoor. Ook in andere media, zoals de progressief-katholieke *De Nieuwe Linie* van 11 april 1973 werd deze kandidatuur verbonden met de inschatting van Van Zeils signatuur, namelijk als progressief. Zelfs na “de hersenspoeling die de KVP-Tweede-Kamerfractie onder druk van kabinetsformateur Burger heeft moeten ondergaan”, bleef Van Zeil voorstander van gedoogsteun aan het kabinet-Den Uyl, zo berichtte *NRC Handelsblad* op 24 maart 1973. Burger daarentegen zou, aldus de *NRC*, een conservatief kabinet over rechts willen formeren, ondanks de winst van Den Uyl.

De voorkeur van Van Zeil voor een kabinet over links was lichtvaardig noch opportunistisch. Dit lichtte hij toe in een toespraak tijdens de vergadering van de KVP-kring Utrecht op 21 maart 1973 in Zeist. Wat hem betreft ging het hierbij niet om wat hij noemde “de lood om oud ijzer theorie”: dat het voor de confessionele partijen niet uitmaakte of ze met links of rechts zouden regeren. Integendeel, hier ging het om een weloverwogen keuze van de fractie gemaakt vanuit strategische afwegingen, opvattingen over democratie, en vanuit een inhoudelijk argument over politieke verantwoordelijkheid.

Katholieke Centrumpartij

De KVP en haar voorganger de RKSP hadden een ingewikkelde relatie tot regeren over links. Hoewel er inhoudelijke overlap was met de SDAP, was er wel een grote ideologische kloof tussen de katholieke kerk en de anti- of onreligieuze socialisten. Uit angst voor het “rode gevaar” spraken de Nederlandse bisschoppen in 1921 hun veto uit over regeren met de SDAP. Dit leidde tot het formuleren van de doctrine van de ‘uiterste noodzaak’ door de katholieke voorman Nolens. Alleen als er geen andere regering mogelijk was en het voor het landsbelang noodzakelijk was, zou de RKSP met de socialisten samen regeren.

Belangrijk is om te beseffen dat deze doctrine dus niet gelezen moet worden als anti-SDAP; integendeel, de doctrine zette de deur die de bisschoppen op slot hadden gedaan weer op een kier. De katholieken lagen beleidsmatig vaak niet zo ver van de SDAP af als van de andere confessionele partijen, met name op sociaal-economische punten. J.A. Bornewasser merkt op in de epiloog van zijn uitgebreide geschiedenis van de KVP, Katholieke Volkspartij 1945-1980: “een centrumpolitiek, bij voorkeur in samenwerking met links. dat was van meet af aan en zou [...] de politieke koers van de KVP blijven” (II, p. 684).

De RKSP was een Centrumpartij die als grootste partij tot 1939 ook met links formatie mogelijkheden verkende. Zoals in 1925, waar informateur Marchant trachtte een kabinet te formeren met de SDAP, de Vrijzinnig Democratische Bond en de RKSP. Nolens moest weigeren vanwege de doctrine van uiterste noodzaak.

De eerste keer dat er een kabinet gevormd werd met de SDAP, zat de RKSP daar ook in. Hoe dit kabinet het gedaan zou hebben, en of de partijen inderdaad hun fundamentele verschillen hadden kunnen overbruggen om gezamenlijk beleid te maken, blijft onduidelijk, want nog datzelfde jaar viel de Wehrmacht Nederland binnen. Na de Tweede Wereldoorlog hield de Rooms-Rode samenwerking stand tot 1958 in een jarenlange samenwerking met de PvdA onder Drees.

Samenwerking met anderer confessionele partijen kwam na 1958 maar moeizaam op gang. In 1968 blijkt direct hoe moeizaam deze samenwerking is: het KVP sprak zich uit voor een vooruitstrevend beleid, en leek dit niet te kunnen verwezenlijken met de CHU, zo tekent J.A. Bornewasser op in Katholieke Volkspartij 1945-1980 (p. 273.) Ook in 1972 bleek dat de KVP misschien wel dichter bij de PvdA stond dan bij de confessionele partijen. Zoals Jac Bosmans en Alexander van Kessel stellen in *Parlementaire geschiedenis van Nederland*, zijn de KVP en de PvdA “programmatisch [...] naar elkaar toegeschoven.” (p. 132) Bosmans en van Kessel merken op dat de samenwerking met de andere confessionele partijen de KVP verankerde in het midden. Uiteindelijk hielpen progressieve leden van de KVP en de ARP Den Uyl en de progressieven toch aan de macht van 1973-1977.

Al met al kan dus geconcludeerd worden dat de KVP en haar ‘voorganger’ de RKSP centrumpartijen waren die bij het vormen van een regering ook met de sociaal-democraten in zee moesten en gingen.

De strategische afweging draaide om het tegengaan van een radicalisering op links. Vanuit die ambitie was het verstandig om een coalitie met de linkse partijen aan te gaan. Van Zeils democratische argument luidde dat de PvdA de grootste partij was en al jaren de grootste oppositiepartij. Wat hem betreft “juist niet geacht de Partij van de Arbeid opnieuw buiten de regeringsverantwoordelijkheid te plaatsen.” Dat staaft hij inhoudelijk met een pleidooi om links politieke verantwoordelijkheid te laten dragen, aangezien de regering voor grote maatschappelijke problemen stond, die volgens Van Zeil beter over links dan over rechts opgelost konden worden: inflatiebestrijding, verbetering van de inkomensverhoudingen, het welzijnsbeleid en staatkundige vernieuwing.

Ondanks deze bereidheid om met links te regeren, en ondanks dat Van Zeil zichzelf als progressief profileerde, zijn er vraagtekens te plaatsen bij dit beeld. Deels hangen die samen met de betekenis van dat begrip ‘progressief’. Hieronder wordt door degenen die Van Zeil vanuit het CDA kennen wat anders verstaan dan door degenen die hem vanuit breder verband hebben meegemaakt. Interessant zijn zeker ook de preciseringen die zij geven bij ‘progressief’, als cultureel of sociaal-economisch. Maar ook dan lopen de taxaties van Van Zeil uit elkaar en ontstaat een wat ambivalent beeld. PvdA’er Piet Zelissen wil Van Zeil niet politiek links noemen, maar stelt dat hij “Van Zeil politiek-economisch evenmin progressief” vond. “Maar,” zegt hij erbij, “dat kwam doordat de echte progressieven als Tom Verdijk en ondergetekende cultureel links georiënteerd waren.” Ook uit het onderzoek voor dit portret blijkt dat Van Zeil geen uitgesproken progressief beleid heeft gevoerd als staatssecretaris. Hij zat dan ook meestal in kabinetten met de VVD. Hij was en bleef bekend als voorvechter van het midden- en klein bedrijf (mkb) en feit is dat de belangen van het mkb en die van arbeiders niet altijd met elkaar op één lijn lagen en liggen.

Van Zeils partijgenoten Van Gennip en Van Glansbeek zien Van Zeil als sociaaleconomisch links. Van Glansbeek koppelt dit aan de KVP-traditie om politiek talent in de vakbond te werven, de route die Van Zeil had doorlopen. Binnen de partij werd een aantal zetels in de Kamer voor vakbondsbestuurders, zoals Van Zeil, en mensen uit het werkveld gereserveerd. Daarop kwamen geen beroepspolitici, maar mensen uit de katholieke achterban, waaronder de vakbonden. Hierdoor hadden, aldus Van Glansbeek, katholieke arbeiders een sterke en directe vertegenwoordiging binnen de fractie van de KVP. Dat hadden de ARP en CHU in mindere mate en dit maakte hen, in vergelijking met de KVP, in sociaaleconomisch opzicht wat behoudend. Voor de ARP veranderde dit in de tweede helft van de jaren ‘60 onder invloed van de evangelisch-radicalen, onder wie Aantjes en Goudzwaard, en de CNV-vleugel. In dit opzicht haalde de ARP toen de KVP ‘links’ in.

Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO)

Ten aanzien van de verhouding tussen staat en maatschappij leefde vóór en vlak na de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse katholieke wereld, maar ook breder in de maatschappij het subsidiariteitsbeginsel, dat deel uitmaakt van wat de ‘katholieke sociale leer’ wordt genoemd. De pauselijke encycliciek Quadragesimo Anno (1931) ligt aan het subsidiariteitsbeginsel ten grondslag: in plaats van de staat met alles te belasten verdient het de voorkeur aan organisaties (maatschappelijk middenveld) bevoegdheden te verlenen en eigen ruimte te geven. Het subsidiariteitsbeginsel wordt vooral enigermate geconcretiseerd in verband met het door de Katholieke Volkspartij gewenste publiekrechtelijke

bedrijfsorganisatie, in de zin van: de staat moet niet zelf regelen wat beter door organen van de PBO kan worden geregeld.

Deze vorm van overlegeconomie op sector-niveau als intermediaire organisaties tussen overheid en bedrijfsleven die na de Tweede Wereldoorlog van de grond komt bestaat hoofdzakelijk uit agrarische en ambachtelijke bedrijfslichamen (product- en bedrijfschappen), waardoor de zelfregulering van het bedrijfsleven in beperkte mate tot stand is gekomen. Inmiddels is de PBO afgeschaft (2011). Het overlegmodel van de PBO heeft centraal gestaan voor het Nederlands poldermodel.

Van Zeils inzet voor het midden- en kleinbedrijf kan Van Glansbeek juist goed rijmen met zijn betrokkenheid bij de arbeiders, zolang de vakbonden maar bovenaan staan en de multinationals onderaan. Het mkb staat ertussen, en het mkb staat in ieder geval dichterbij de arbeiders dan de multinationals. Daarboven legde Van Zeil veel nadruk op het belang van de publieke bedrijfsorganisatie (PBO). Van Glansbeek licht dit eruit als een belangrijk stuk typisch katholieke politiek, “de katholieke basis van het poldermodel”, waar Van Zeil vaak gepassioneerd met hem over sprak. Van Gennips verheldering van een aantal politieke doelen van Van Zeil als het gaat om wat we als progressief kunnen waarderen, voor wie en vanuit welk perspectief. Bezitsvorming voor arbeiders, een eigen huis, sparen en hogere lonen vormden ook voor Van Zeil de kern van de maatschappelijke emancipatie van katholieke arbeiders. Zijn doel was om de omstandigheden voor de mensen onder aan de maatschappelijke ladder beter te maken en hen in staat te stellen deze ladder te beklimmen. Wat economische vooruitgang betekende, kon echter samengaan met behoudende opvattingen op andere terreinen, zoals dat van de gelijkberechtiging tussen de seksen. Van Gennip wijst net als Zelissen op deze spanning. Er waren KVP’ers die het idee voorstonden dat de (katholieke) arbeiders trots konden zijn dat hun vrouw niet hoefde te werken. Deze opvatting ging vanaf de jaren 1970 botsen met het bevorderen van vrouwenemancipatie, wat als een politiek-maatschappelijk progressief standpunt gold.

‘Dat klinkt rooms-progressief’

Terwijl Piet van Zeil zichzelf als progressief beschouwde, denken naaste collega's uit het politieke veld daar wat genuanceerder over. Bovendien verbinden zij dit begrip met onderscheiden domeinen als cultuur of sociaal-economische verhoudingen. Betrekken we religie hierbij, dan wordt het beeld van Van Zeils politieke kleur nog wat complexer. Van Glansbeek – en daarin vallen alle voor dit portret geïnterviewden hem bij - onderstreept dat we in het geval van Van Zeil niet alleen onderscheid moeten maken tussen politiek en religieus progressief, maar ook tussen economisch en cultureel. ‘Rooms-progressief’ was de omschrijving die journalist Gerard Klaassen muntte voor Van Zeil in *De Nieuwe Linie* van 11 april 1973. Deze treffende omschrijving proberen we hier vanuit de interviews wat nader te belichten.

↑ Priester drs. Marie Guillaume Gerard Joseph (Jos) Schreurs (l), bisschop Johannes Willem Maria Bluysen (m) en Van Zeil bij de Eucharistieviering ter gelegenheid van de opheffing van de KVP.

In religieus opzicht, aldus Dik, Van Glansbeek en Van Gennip, was Van Zeil niet te vinden op de linkerflank van zijn kerk waar het amtscelibaat ter discussie gesteld werd of de rol van leken in de organisatiestructuur. Van Zeil was katholiek geboren, getogen en altijd gebleven en was daar ook trots op. Volgens Van Gennip was hij eerder orthodox, want “geen groot voorstander” van abortus en andere morele liberalisering. Ook over religie,atholicisme in het bijzonder had hij vrij traditionele opvattingen.

Desgevraagd licht Jos van Gennip toe dat Van Zeil ook in tijden van ontkerkelijking vaak naar de kerk ging en veel bad. Hij was een vurig Maria-vereerder en hield vast aan het rozenkransgebed dat door veel katholieken was afgedankt als relict uit voorbije tijden. Hij was lid van de prestigieuze, maar behoudende Orde van het Heilig Graf die zich inzet voor christenen in het Midden-Oosten en spiritualiteit en gebed wil bevorderen. Als burgemeester van Heerlen legde hij innige contacten met de abdij van de Benedictijnen in Vaals, toen bepaald geen centrum van progressiviteit en kerkvernieuwing. Gedeelde religiositeit vormde voor Van Zeil de verbindende schakel, ook in zijn vriendschap met de toenmalige pastoor van de Sint-Gerlachus kerk in het Zuid-Limburgse Houthem-Sint Gerlach (gemeente Valkenburg aan de Geul), inmiddels een gekoesterd rijksmonument. Daar speelde, aldus Van Gennip, ook Van Zeils zorg voor katholiek erfgoed mee die hem ertoe bracht zich in de tweede helft van de negentiger jaren in te zetten voor het werven van fondsen voor de restauratie van deze unieke barokkerk. Van Zeil wist hiervoor met enorme energie en creativiteit miljoenen bij elkaar te brengen, aldus Van Gennip.

Zijn gehechtheid aan meer traditionele geloofsvoorstellingen en -opvattingen belemmerde Van Zeil niet in wat we een evangelisch engagement voor mensen kunnen noemen. In een interview in *De Tijd* van 21 december 1979 kwam Van Zeil bijvoorbeeld op voor de rechten van wat toen de “homofiele medemens” heette. In dat opzicht verzachtte hij de strenge katholieke moraal inzake homoseksualiteit wellicht vanuit door het Evangelie gevoede opvattingen over menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en gerechtigheid.

Mede vanuit zijn betrokkenheid bij de internationale katholieke vredesbeweging, waarover hieronder meer, waren deze noties hem mogelijk ook heilig geworden. Als het ging om geloof was Van Zeil geen scherpstlijper, herinnert Wim Dik zich. Lange discussies hierover werden altijd op een vriendelijke manier gevoerd, waarbij het verschil tussen Dik - inmiddels inwoner van Noord-Brabant en met religieuze interesse - en Van Zeil, als oorspronkelijk katholiek gedoopt en opgevoed, duidelijk was. Van Gennip omschrijft Van Zeils geloof als eenvoudig en oprecht, “met de rozenkrans in de broekzak”.

Met eenvoudig en oprecht bedoelt Van Gennip bepaald niet benepen of parochieel. Van Glansbeek benadrukt dat voor Van Zeil gold wat ook voor de KVP gold: redenerend vanuit het gegeven dat “het katholicisme toch de wereldkerk is, nietwaar?”. Die overtuiging zorgde voor een zekere internationale betrokkenheid die de protestantse politieke partijen misten. Van Gennip, met een grote staat van dienst in het ontwikkelingswerk, plaatst dit in het perspectief van de evangelisatiedrift van de katholieken, die bijdroeg aan een grotere belangstelling oog voor de rest van de wereld. “De ARP, die wisten nog net waar Zuid-Afrika én Indonesië lagen, maar daar hield het ook wel op.”

Gewoon katholiek zijn sloot internationale empathie en brede betrokkenheid bij de wereld niet uit. Trouw zijn aan de katholieke moraal betekende niet de ogen sluiten voor ongelijke verdeling van macht en middelen en het maatschappelijke onrecht op wereldschaal. Ook hier tekende zich een verwantschap tussen de KVP en de PvdA af, die beide een grotere pot voor ontwikkelingssamenwerking wensten. Grenzen trekken tussen progressief en conservatief, al dan niet binnen afzonderlijke domeinen, doet onvoldoende recht aan Van Zeils politieke intenties, die verankerd waren in zijn katholieke geloofsovertuiging maar zich tegen ongelijkheid, achterstelling en onrecht lieten mobiliseren.

Vrede en veiligheid was een dossier waarop katholieken als Van Zeil in en buiten de context van de KVP positie kozen. Van Glansbeek noemt de KVP expliciet een partij van vrede en veiligheid. In de jaren 1960 verzette een deel van de partij zich tegen de Vietnamoorlog. Vanuit de partij liepen allerlei persoonlijke en zakelijke verbindingen met de internationale katholieke vredesorganisatie Pax Christi. Piet van Zeil liep mee in een demonstratie tegen de Vietnamoorlog. Van volledig pacifisme, in termen van algehele ontwapening, waar de het partijprogramma van de PSP voor stond, was binnen de KVP geen sprake. Dat neemt niet weg dat vreedzaam demonstreren tegen de belangrijkste trans-Atlantische bondgenoot en die oproepen de Vietnamoorlog te beëindigen een grote stap was.

De KVP en zeker ook Van Zeil stonden niet buiten de maatschappelijke werkelijkheid, maar daar middenin. In zijn toespraak bij zijn aantreden als partijvoorzitter op 10 november 1979 onderstreepte hij het belang van discussie binnen de partij over kernbewapening, kernenergie, abortus en mensenrechten. Voor hem vormden dit belangrijke politieke discussies. Klaarsens karakterisering ‘rooms-progressief’ typeert Van Zeil niet alleen, maar legt misschien onbedoeld ook de schakeringen van zijn politieke ‘kleur’ duidelijker vast. Die kleur lijkt voor Van Zelf veel minder belangrijk te zijn geweest dan de standpunten die aan zijn politieke keuzes en handelen ten grondslag lagen.

DE INQUISITIE

Hoe De Laatste KVP-Dissident Op Jammerlijke Wijze Voor Zijn
Rechters Werd Gesleept . . .

↑ Spotprent over de CDA-loyalisten tijdens Van Agt-I door Robert Wout (Opland) uit
de Volkskrant 1980.

Eenheid in verscheidenheid?

In de aanloop naar de vorming van het CDA werd veel gespeculeerd over mogelijke botsingen tussen de verschillende confessionele stromingen die samen in het fusiepad op zouden gaan. Tijdens de laatste partijraad van de KVP op 3 oktober 1980 in het Casino te 's-Hertogenbosch stelde Piet van Zeil dat de katholieken moesten bewijzen het zonder de KVP te kunnen doen als het ging om het overdragen van katholieke waarden en opvattingen. Die stelling herhaalde hij drie jaar later in zijn toespraak tijdens de Schaepmanherdenking op 11 oktober 1983 in het Overijsselse Tubbergen. Daarin drukte hij de oud-KVP'ers op het hart dat 'onze houding en onze activiteit voortdurend moeten worden gekenmerkt door de bezorgdheid om de geloofwaardigheid van het Evangelie en zijn betekenis voor het persoonlijk en maatschappelijk-politieke leven'.

Hij riep de aanwezigen op te luisteren naar de kerken en refereerde voor de katholieke gemeenschap aan pauselijke brieven die inspiratie en richting gaven voor politieke en maatschappelijke activiteiten: *Rerum Novarum* (1891), *Quadragesimo Anno* (1931), *Pacem in Terris* (1963) en *Populorum Progressio* (1967). Tamelijk onproblematisch had Van Zeil in een uitgebreid interview in *De Stem* van 10 oktober 1980 de inbreng van de KVP in het CDA getypeerd in termen van “menschelijkheid en blijmoedigheid”, zonder te verhullen dat de verschillende stromingen “best eens zullen botsen”. *Elsevier Magazine* had zulke verschillen eind 1980 in een kritisch artikel “in memoriam KVP” onder de noemer van politiek-religieuze stromingen sterk aangezet: de katholieke, flexibele KVP, de gereformeerde partij voor de “kleine luitjes”, de ARP en de protestante CHU, die het dichtst bij de liberale partijen stond.

Deze “bloedgroepen” zoals de verschillende stromingen vaak genoemd worden in het kader van het CDA, bleven “in praktijk ook na de oprichting van het CDA een rol spelen.” Vaak wordt de nadruk gelegd op aansprekende, maar oppervlakkige verschillen, zoals de drankjes die de verschillende bloedgroepen nuttigden bij de borrel: bier voor de KVP, jenever voor de ARP en sherry en witte wijn voor de CHU’ers, zo verhaalt ook Schinkelshoek in de *Canon van de Christendemocratie*. Er waren (en zijn) ook inhoudelijke verschillen tussen de bloedgroepen, met name in sociaal-economisch beleid gekoppeld aan de achterban. Zo herinnert Van Glansbeek zich dat de voormalig CHU’ers altijd het grootste probleem waren als er overlegd moest worden met links. Zowel Van Glansbeek als Van Gennip wijzen erop dat binnen de ARP niet de vakbonden, maar de werkgevers en in nog sterkere mate de boerenbonden, het grootste deel van de tijd de boventoon voerden. Volgens Van Gennip komt dit deels door een sterke nadruk op zuinigheid, en deels door de centrale positie van soevereiniteit in eigen kring. Deze doctrine legde veel macht bij de werkgevers voor het besturen van hun eigen bedrijven.

↓ Van Zeil in gesprek met Hans de Boer (ARP) en Luck van Leeuwen (CHU). 1979.

Bergrede

De Bergrede die ARP'er Aantjes op 15 oktober 1975 hierd, sloot aan bij het gedachtegoed van de KVP. Met die rede joeg hij lekker de hele KVP op de kast vanwege zijn morele superioriteit! Onderstaand fragment mag daarvan een illustratie heten.

“Maar dat moeten wij dan wel nú vandaag toepassen. Intussen zijn wij 2000 jaar verder, en kijk eens om u heen! De hongerigen worden niet gevoed; zij sterven als ratten langs de wegen van hun uitgedroogde landen. En als wij 1 procent van ons nationaal inkomen voor ontwikkelingssamenwerking uitgeven, hebben wij meer zorgen over de vraag of die ene procent wel goed wordt besteed, dan over de vraag of die 99 procent die wij voor onszelf reserveren wel goed wordt besteed.

De dorstigen worden niet gelaafd. Zij worden aan hun lot overgelaten. En als wij ons aan ons televisietoestel volzuigen met het vergif van de consumptiereclame, dan zit ons de verhoging van de alcoholaccijns meer dwars dan de ellende van de dorstigen in de wereld.

En de vreemdelingen worden niet gehuisvest. Zij worden gediscrimineerd en uitgewezen. En wij laten ze uitwijzen, tenzij we ze nodig hebben om het werk te doen waaraan geen Nederlander ondanks honderdduizenden werklozen zijn handen vuil wenst te maken. De naakten worden niet gekleed. Zij worden uitgestoten.

En de gevangenen worden niet bezocht. Zij worden gemarteld. En wij vinden dat wij al heel wat doen – ik spreek over mezelf – als wij een kaart van Amnesty International als kerstgroet rondzenden in plaats van een zoete afbeelding van de herdertjes in Efratha's velden. ‘Geen plaats voor christelijke politiek?’ ‘Geen plaats voor christelijke politiek? De wereld hunkert naar christelijke politiek! Een politiek, die spreekt voor wie geen stem hebben; die handelt voor wie geen handen hebben; die een weg baant voor wie geen voeten hebben; die helpt wie geen helper hebben.”

In de loop van de jaren '60 kwam hier verandering in. De “radicaal progressieven”, zoals Van Gennip ze noemt, komen aan de macht binnen de ARP, waardoor een draai naar links gemaakt wordt. Deze draai wordt gekenmerkt door de opkomst van Willem Aantjes. Met zijn *Bergrede* in 1975 wist deze zijn ideologische positie binnen de partij veel kracht bij te zetten. De progressieven namen de ARP na de *Bergrede* wel zo'n beetje over, aldus Van Gennip.

Zelissen is het eens met de analyse dat de ARP een draai naar links maakte: “Met Aantjes voorop was [de ARP] veel principiëler en dus links”. Zelissen ziet Piet van Zeil als de man van het compromis: progressief voor rechts, gematigd voor links. Zelissen gaf de voorkeur aan de ARP, omdat de partij principiëler was, en omdat de kwaliteit van de fractie hoger lag dan bij de KVP. De KVP werd binnen de linkse partijen gewantrouwd, omdat de partij gezien werd als opportunistisch. De KVP had weliswaar doorgaans een globaal linksig programma, maar bleek telkens bereid om de interne partijbelangen, of de samenwerking met de confessionele partijen voor specifiek beleid te laten gaan.

Zelissen geeft aan dat hierdoor na de komst van Aantjes een voorkeur voor de ARP ontstond bij de linkse partijen. De kans dat er concreet beleid werd aangepast werd groter geacht bij samenwerking met de ARP. Tijdens de overleggen over de op te richten partij was de ARP volgens Van Glansbeek “automatisch leidend”, omdat zij een erg sterke organisatie hadden. Het niveau van de partijfunctionarissen lag hoger dan bij de KVP. De KVP was minder strak georganiseerd, waardoor de ARP kon domineren. Dat nam niet weg dat er binnen de KVP verschillende personen waren die zich zeer actief inzetten voor de vorming van het CDA, waaronder Piet Steenkamp en natuurlijk Piet van Zeil.

Een andere mogelijke reden voor de dominantie van de ARP wordt gegeven in de biografie van Van Agt. Al sinds het begin van de jaren '70 vielen de electorale resultaten van de KVP tegen. In 1972 verloor de partij 8 van haar 35 zetels. Tijdens de gesprekken in opmars naar de gezamenlijke lijst in 1975 had de KVP hierdoor een minder sterke uitgangspositie.

De CHU gold als de partij van het protestantse establishment, met echte baronnen, hoewel dat er maar één was, Van Verschuer (partijvoorzitter 1972-1977), aldus Van Gennip. Werknemers waren er nauwelijks lid van, nieuwkomers waren er wel, die niet uit de oude, adellijke, protestantse families kwamen. Volgens Van Gennip hadden die echter sowieso niet een heel duidelijke ideologische kleur. Hij noemt als voorbeeld Roelof Kruisinga, vanaf 1972 fractievoorzitter van de CHU: die zette zich erg in voor het milieu, maar was economisch gezien een echte liberaal. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook Van Glansbeek opmerkt dat de voormalig CHU'ers altijd op de rem gingen staan als er sociaal-economisch linkse voorstellen gedaan werden binnen het CDA.

Hoewel het CDA dus gevormd werd uit een mix die moeilijk progressief genoemd kan worden, herinnert Dik zich dat het CDA wel altijd openstond voor een progressief tegengeluid. Hij heeft vaak op congressen en dergelijke gesproken, op uitnodiging van het CDA. “Dan vroeg Frans Andriessen (KVP-fractievoorzitter 1971-1977) mij bijvoorbeeld voor een verstandig tegengeluid, en werd ik met alle egaards ontvangen”, memoreert Dik.

Een uitzet voor de Overzeese Gebieden

Van Zeils aandacht voor vrede en gerechtigheid, gevoed door zijn geloofsovertuiging en betrokkenheid bij de katholieke vredesbeweging biedt een passende context voor zijn interesse in de overzeese gebieden. Uit zijn persoonlijke archief, kon niet precies opgemaakt worden hoe Van Zeil betrokken raakte bij Suriname en de Nederlandse Antillen. Om het mysterie te ontfafelen werd de vraag aan alle geïnterviewden voorgelegd: “weet u misschien waar Van Zeils betrokkenheid bij Suriname en de Nederlandse Antillen vandaan kwam?”

↑ Van Zeil spreekt demonstranten toe over de kwestie Suriname. 1980.

Alleen Jos van Gennip moest glimlachen toen hij de vraag hoorde. Hij legt uit dat er iets “heel raars” gebeurde rond de overzeese gebieden. Vanaf de jaren '60 komt er veel aandacht voor ontwikkelingshulp, waardoor er veel geld vrijkomt voor ontwikkelingslanden. Er zijn sterke krachten in de Nederlandse politiek die de overzeese gebieden willen behandelen als alle andere landen die niet voldoen aan de Westerse standaard van welvaart en welzijn, maar bij de Surinamers en de Antillianen bestaat de opvatting dat zij een voorkeurspositie moeten innemen. De logica van Surinaamse en Antilliaanse politici was dat zij geen ontwikkelingslanden konden zijn, omdat ze deel uitmaken van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden. Daarom kwam er een aparte commissie om hulp binnen het Koninkrijk te verdelen: de vaste commissie voor de betrekkingen met Suriname en de Nederlandse Antillen.

Aan deze commissie werd een interessante eis gesteld: de leden mochten, op aandringen van Suriname en de Antillen, geen lid zijn van de Kamercommissie voor ontwikkelingshulp. De Kamerleden die interesse hadden in internationale ontwikkelingshulp, zaten al in de commissie voor ontwikkelingshulp, waardoor Kamerleden met minder ervaring in het buitenland in de nieuwe vaste commissie voor Koninkrijksaangelegenheden plaats namen. Hierdoor kwamen politici die eigenlijk nog nooit buiten Europa waren geweest, in een positie om steun te geven aan economisch zwakke gebieden in het Koninkrijk. Daarvoor lagen nog geen regels vast.

De dikwijls zware controles door bijvoorbeeld het IMF en de Wereldbank over de geldstroom naar ontwikkelingslanden golden niet, of veel minder, voor de overzeese gebieden. Op momenten van bezuinigingen werden de Koninkrijksdelen in de West zoveel mogelijk ontzien. Hierdoor viel de hulp per hoofd van de bevolking aan de Koninkrijksdelen veel hoger uit dan wat voor de ontwikkelingswereld de praktijk was, aldus Van Gennip.

Van Gennip legt uit dat Piet van Zeil een van de personen was die als niet-specialist voor ontwikkelingshulp in de Kamercommissie voor Suriname en de Antillen kwam. Door zijn persoonlijke betrokkenheid bij de situatie van arbeiders en zijn grote gevoel voor naastenliefde, raakte de armoede in de overzeese gebieden hem zeer. Van Zeil heeft, aldus Van Gennip, een stimulerende rol gespeeld bij het op gang brengen van directe hulp aan de armsten en particuliere organisaties op de Antillen. Hij is betrokken geweest in de oprichting van Cede Antias, een soort medefinancieringsorganisatie die samen met het toenmalige Cebemo (de katholieke ontwikkelingsorganisatie Centrale voor Bemiddeling bij Medefinanciering van Ontwikkelingsprogramma's) probeerde het monopolie op de kanalisering van de hulpverleningsgelden van de regering van de Antillen te doorbreken. Elders in de ontwikkelingswereld kon een gedeelte van de Nederlandse hulp direct besteed worden door regeringen van die landen voor initiatieven van bijvoorbeeld burgers, kerken, of vakbeweging. Op de Antillen mocht dat niet want het werd gezien als een soort motie van wantrouwen tegen de regering aldaar. Maar het betekende in de praktijk dat juist de essentiële basisvoorzieningen voor de armsten bij die gigantische hulpstromen werden overgeslagen!

↑ Kamercommissie van Economische en Sociale Zaken. Achter de tafel zitten o.a. Piet van Zeil, Onno Ruding, Arie van der Hek en Gerrit Gerritsen. 1983.

↑ Vertrek van de Tweede Kamer-delegatie naar Suriname. V.l.n.r. Huub Franssen, Haya van Someren-Downer, Jan Knot, Willem de Kwaadsteniet, Piet Elfferich, Frans van der Maden, Arnold Tilanus en Piet van Zeil. 1975.

Omdat Van Zeil, in tegenstelling tot sommige van zijn collega's, naar achterstandswijken ging, zag hij hier kinderen die zonder eten naar school moesten. Dit kwam op Van Zeil over als een urgent probleem en een grof schandaal. Via Cede Antias kon daar enige verandering in worden gebracht. Van Gennip, die betrokken was bij ontwikkelingshulp in derdewereldlanden, taxeerde wat Van Zeil als ernstige nood beschouwde iets anders, omdat hij vaker op plaatsen kwam waar helemaal geen school was. De armoede in Suriname en de Antillen was relatief hoog in vergelijking met een Europees land als Nederland, maar vrij laag in vergelijking met de gebieden die in de commissie voor ontwikkelingslanden besproken werden.

De betrokkenheid van Van Zeil bij de overzeese gebieden blijkt ook in het debat over de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. Piet van Zeil was één van de woordvoerders. Van Gennip legt uit dat de onafhankelijkheid van Suriname zich afspeelt tegen de achtergrond van eerdere onafhankelijkheidsverklaringen van andere koloniën. Hij merkt op dat er een vreselijke fout gemaakt is in de Indonesische dekolonisatie, namelijk de gewelddadige reactie van Nederland. Ook andere voorbeelden van de Westerse afhandeling van onafhankelijkheid zijn problematisch. Het Verenigd Koninkrijk heeft in India en Pakistan een situatie achtergelaten die absoluut onhoudbaar was voor de plaatselijke bevolking en waar nog steeds (gewapende) conflicten over bestaan. België heeft in de Congo iets soortgelijks gedaan, en Portugal heeft Oost-Timor letterlijk in volkenrechtelijke zin geabandonneerd.

↑ Staatssecretaris Van Zeil en Minister van Economische Zaken Gijs van Aardenne (VVD) ontmoeten koningin Beatrix in Amsterdam. 1984.

Door al deze moeizame dekolonisatieprocessen, en vooral door de inadequate reacties daarop van voormalige koloniserende mogendheden, was er bij het Westerse publiek een soort apathie ontstaan, aldus Van Gennip. Hij benadrukt dat deze voorbeelden niet dienen om het Nederlandse geweld in Indonesië te relativiseren, maar om te laten zien hoe slecht de staat van dienst van Westerse mogendheden was ten aanzien van dekolonisatie. Piet van Zeil wilde koste wat kost voorkomen dat er in Suriname ook een gewelddadige of explosieve situatie gecreëerd zou worden, of dat Nederland Suriname aan zijn lot zou overlaten.

Waar volgens Van Gennip veel Nederlanders Suriname liever zo snel mogelijk kwijt wilden, maakte Van Zeil zich hard voor een “uitzet” voor Suriname, zodat Suriname als onafhankelijk land financieel en bestuurlijk op eigen benen zou kunnen staan. Van Zeil was bang dat, indien de soevereiniteitsoverdracht niet goed werd geregeld, de Nederlandse nalatenschap in Suriname chaos en geweld zou zijn. Hij voelde zich persoonlijk verantwoordelijk voor het proces, als executeur-testamentair; Van Zeil had zichzelf de taak gesteld om het testament van de koloniale relatie tussen Nederland en Suriname uit te voeren. Omdat hij zo nauw betrokken was bij de onafhankelijkheid van Suriname, ervoer hij de plicht om de erfenis van Nederlands bestuur te beschermen en er voor te zorgen dat deze erfenis in de toekomst voort zou leven. “Van Zeil trok zijn handen er niet van af, hij wilde iets opzetten wat zou blijven bestaan”, aldus Van Gennip. Waar andere politici de hiervoor genoemde apathie van het publiek ervoeren, voelde Van Zeil zich verantwoordelijk en nam hij die verantwoordelijkheid ook. Van Zeil wilde de overgang soepel laten verlopen en de geschiedenis die tussen de twee landen bestond niet verloren laten gaan.

Betrokken en verantwoordelijk

Van Gennip ziet een overeenkomst in de manier waarop Van Zeil zich betrokken voelde bij de nalatenschap en soevereiniteitsoverdracht in Suriname en het opgaan van de KVP in het CDA. Piet van Zeil heeft benadrukt dat hij niet alleen de begrafenis van de KVP wilde regelen. Deze uitspraak, geciteerd in een interview met *NRC Handelsblad* op 9 november 1979, is vervolgens door allerlei kranten overgenomen. Een alternatieve vorm van de uitspraak komt terug in *De Waarheid* van 13 november 1979, waar geschreven wordt dat “de nieuwe KVP-voorzitter zei niet de geschiedenis in te willen gaan als de doodgraver van de KVP”. Hij zag zichzelf als executeur-testamentair, dus ook verantwoordelijk voor de nalatenschap van de KVP. In die geest zette hij zich altijd in voor het Dr. Schaepmanfonds en het Katholiek Documentatie Centrum (KDC).

Van Zeil zag zijn taak als tweeledig. Ten eerste wilde hij het katholieke geluid in het CDA laten horen, en ervoor zorgen dat het een duidelijke christelijke grondslag zou hebben. Ten tweede wilde hij dat de geschiedenis van de KVP, en de katholieke politiek in het algemeen, veiliggesteld zou blijven; ook als er geen katholieke partij meer zou zijn. Dit doel bereikte Van Zeil niet alleen door de oprichting van instituten, maar ook door het onderhouden van een netwerk van katholieke (oud-)politici, die zich concentreerden rond het KDC en het Dr. Schaepmanfonds. Dit fonds ondertekende het omvangrijke project over de geschiedschrijving van de KVP door historicus J.A. (Hans) Bornewasser. Toen het KDC in 2003 met opheffing bedreigd werd stak Van Zeil – inmiddels met pensioen – zijn energie in een nieuwe stichting: de Vrienden van het KDC. Voor dit geesteskind wist hij politici en bestuurders uit zijn katholieke netwerk te strikken. Doel was het behoud van het KDC als katholieke erfgoedinstelling. Zijn tactiek van ‘platpraten’ werkte ook hier, zeker ook door zijn vermogen om met het College van Bestuur van de Radboud Universiteit mee te denken over vernieuwingen die bijdroegen aan het aanscherpen van het academisch profiel van het KDC. Hij wierf met succes middelen voor wetenschappelijk onderzoek naar katholieke cultuur in Nederland in historisch perspectief en voor de eerste educatieve digitaliseringsprojecten binnen het KDC. Als altijd vanuit een helder uitgangspunt, een doordachte strategie en met een plan van aanpak dat ook op een langere adem was berekend.

Terugkijkend op de opheffing van de KVP om ruimte maken voor katholieke politiek binnen en vanuit het CDA en de rol van Van Zeil daarin, mag hij de juiste man op de juiste plek heten. Bij het soms moeizaam zoeken naar geduid ideologisch draagvlak was iemand nodig om de plooiën glad te strijken en de vrede te bewaren. Van Zeil was hier geknipt voor. Hij was intelligent en zorgvuldig, in staat iedereen op zijn of haar gemak te stellen. Zowel Van Gennip als Van Glansbeek denkt dat de rol van Van Zeil in de totstandkoming van het CDA structureel onderschat wordt.

↑ Aanbieding van de archiefinventaris *R.K. Staatspartij en Katholieke Volkspartij* (1991) in Nieuwspoort, Den Haag, v.l.n.r. J.A. Bornewasser, J. Roes, R. Lubbers, P. van Zeil.

Waarom zijn er dan wel biografieën over Van Agt en Aantjes, maar is er geen biografie over Piet van Zeil?

Een verklaring kan zijn dat geschiedenis vaak geschreven wordt over de grote persoonlijkheden die hun eigen plan trokken en die spectaculair botsten met anderen. Van Zeil was echter niet uit op botsingen, eerder het tegenovergestelde, namelijk sympathie en eensgezindheid creëren. Bij gebrek aan smeulende conflicten, knallende ruzies of heroïsche daden is er minder om over te schrijven. Dat zouden we de tragiek van Van Zeil kunnen noemen. Hij nam en droeg zijn politieke verantwoordelijkheid, vanuit duidelijke visies op wat politiek moest bewerkstelligen en hoe katholieke politiek daaraan kon bijdragen. Vanuit een diep besef van die verantwoordelijkheid en een realistisch beeld van zijn in de praktijk opgebouwde bestuurlijke ervaring ging hij netelige politiek-bestuurlijke kwesties niet uit de weg. Misschien eerder het tegendeel: hij beet zich er graag in vast en liet niet los totdat hij bereikt had wat hij vond dat hij moest bereiken. Die verantwoordelijkheid, oog voor maatschappelijk zwakkere groepen, maar ook voor wat en wie zich kan ontwikkelen als daartoe een kans wordt geboden, vormt de kern van zijn politieke biografie. Zijn gevoeligheid voor mensen met politiek talent hoort daar natuurlijk ook bij en wel in dubbele zin: hij had dat oog voor het politieke talent van anderen en had zelf politiek talent waarmee hij heeft gewoekerd voor de goede zaak.

Overzicht van bronnen en literatuur

Interviews

Jos van Gennip (27-06-2019)

Rudolph van Glansbeek (22-05-2019)

Wim Dik (25-06-2019)

Piet Zelissen (via email, 2019)

Archieven

Archief Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen

Archief P.H. van Zeil (KDC inv. 1157) met daarin een verzameling van interviews met en columns van Piet van Zeil:

‘Vakbeweging wil te veel op stoel regering zitten’, *De Tijd*, 27-07-1972 [i]

‘NKV mag best links kiezen’, *Brabants Dagblad*, 03-03-1973 [i]

‘Gesprek met Piet van Zeil, solist in KVP-fractie’, *de Nieuwe Linie*, 11-04-1973 [i]

‘KVP kan deel verloren terrein terugwinnen’, *NRC Handelsblad*, 28-03-1975 [i]

‘Leven in de brouwerij’, *De Stem*, 14-10-1976 [c]

‘Het Christen-Democratisch Appèl’, *De Stem*, 16-12-1976 [c]

‘Niet bij brood alleen’, *De Stem*, 23-03-1977 [c]

‘De val van het kabinet’, *De Stem*, 14-04-1977 [c]

‘Niet alleen een nette begrafenis regelen’, *Haagsche Courant*, 10-11-1979 [i]

‘Katholiek erfdeel moet CDA flinkbeïnvloeden’, *De Volkskrant*, 12-11-1979 [i]

‘Geen hard feelings jegens PvdA’, *De Limburger*, 21-11-1979 [i]

‘Piet van Zeil, een kajotter in de politiek’, *De Tijd*, 21-12-1979 [i]

‘Match van KVP in dienst van het ideaal’, *De Stem*, 10-10-1980 [i]

‘Wij als CDA bepalen welke kant de bal uitrolt’, *Utrechts Nieuwsblad*, 11-10-1980 [i]

‘Coalitievoorkeur nog vóór verkiezingen uitspreken’, *Utrechts Nieuwsblad*, 17-10-1980 [i]

‘Ik wil af van de indruk dat ik uit ben op voordeeltjes’, *Limburgs Dagblad*, 5-07-1986 [i]

KDC, Knipselcollectie

Literatuur

Bornewasser, J.A., *Katholieke Volkspartij 1945-1980, Band II: Heroriëntatie en integratie (1963-1980)* (Nijmegen 2000).

- Griend, V.W. van de & Leenders, M.H.C.H. (2018). 'Strijd om de kerkelijke bevoogding van de politiek. De rol van priester-politicus Siegfried Stokman in de katholieke politiek na de oorlog', in: *Trajecta. Religie, Cultuur en Samenleving in de Nederlanden*, 27 (2), 400-416.
- Gradus, Raymond, George Haninck, Karin Hoentjes, Alexander van Kessel en Hans-Martien ten Napel (red.), *Canon van de christendemocratie* (Den Haag 2012).
- Liagre Böhl, Herman de, 'Consensus en polarisatie. De kwaliteit van de democratie 1945-2000', in: Remieg Aerts, e.a. (red.), *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam 2013) 285-350.
- Merriënboer, Johan van, Peter Bootsma en Peter van Griensven, *Van Agt Biografie. Tour de Force* (Amsterdam 2008).
- Notenboom, H.A.C.M., *De strijd om de begroting. Het vastlopen van de staatsfinanciën in de jaren zestig* (Nijmegen 2002).
- Rooij, H. van 'In memoriam Piet van Zeil (1927-2012)', in: C.C. van Baalen (red.), *Jaarboek 2013. De Republiek van Oranje, 1813-2013* (Amsterdam 2013), 151-154.
- Rooy, Piet de, *Republiek van rivaliteiten. Nederlands sinds 1813* (Amsterdam 2002), hoofdstuk 9: Ideologische onderkoeling: 1973-2002.

Verantwoording illustraties

- Omslagfoto - Foto: Rob C. Croes, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 3 - Foto: Rob C. Croes, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 4 - Foto: N.B. Morelis, collectie KVP / KDC
- p. 6 - Ontwerp: F.J.E. Mettes (1959) en onbekend (1953), collectie KVP / KDC
- p. 8 - Foto: Rob C. Croes, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 9 - Foto's afkomstig uit de privé-collecties van de geïnterviewden.
- p. 13 - Foto: N.B. Morelis, collectie KVP / KDC
- p. 14 (1) - Foto: Jan van Teeffelen, collectie CDA / KDC
- p. 14 (2) - Fotograaf onbekend, collectie KVP / KDC
- p. 14 (3) - Fotograaf onbekend, collectie KVP / KDC
- p. 18 - Foto: N.B. Morelis, collectie KVP / KDC
- p. 21 - Cartoon: Robert Wout (Opland), *de Volkskrant*, 23-08-1980
- p. 22 - Foto: Rob Bogaerts, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 25 - Foto: Koen Suyk, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 26 - Foto: Rob Bogaerts, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 27 - Foto: Bert Verhoeff, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 28 - Foto: Rob C. Croes, collectie Anefo / Nationaal Archief
- p. 30 - Foto: Hans Hordijk, collectie KDC

Dit is een uitgave van Stichting Dr. Schaepmanfonds, Radboud Universiteit Nijmegen en het Katholiek Documentatie Centrum.

Meer informatie vindt u op www.ru.nl/kdc

Radboud Universiteit

